BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Olimova Durdona Maloxon qizi
Turan International University,
S.BT-22-12 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23177877

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning innovatsion pedagogik texnologiyalari va ularni ta’lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchining faqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirishi emas, balki axborotni tahlil qilishi, dalillarni baholashi, savol berishi, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslashi, xulosa chiqarishi va o‘z fikrini asoslay olishi muhim kompetensiya hisoblanadi. Tadqiqotda tanqidiy fikrlashning pedagogik mazmuni, boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari hamda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion texnologiyalar o‘rganildi. “Aqliy hujum”, klaster, “INSERT”, “BBB”, muammoli ta’lim, loyiha metodi, keys-stadi, debat, “Aylana stol”, “6 ta shlyapa” kabi metodlarning boshlang‘ich ta’limdagi imkoniyatlari tahlil qilindi. Shuningdek, raqamli va interaktiv vositalardan foydalanishning metodik jihatlari ko‘rib chiqildi. Tadqiqot natijalari innovatsion pedagogik texnologiyalarni tizimli va yosh xususiyatlariga mos ravishda qo‘llash o‘quvchilarning tahliliy, mustaqil va asoslangan fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion pedagogik texnologiyalar, muammoli ta’lim, interaktiv metodlar, loyiha metodi, keys-stadi, debat, tahliliy fikrlash, refleksiya.

Аннотация. В статье анализируются инновационные педагогические технологии развития критического мышления учащихся начальных классов и возможности их применения в образовательном процессе. В современном образовании важное значение имеет не только усвоение готовых знаний, но и способность учащихся анализировать информацию, оценивать доказательства, задавать вопросы, сравнивать различные точки зрения, делать выводы и аргументировать собственное мнение. В исследовании рассматриваются педагогическое содержание критического мышления, психологические особенности младших школьников и инновационные технологии, направленные на его развитие. Анализируются возможности использования мозгового штурма, кластеров, INSERT, «Знаю — Хочу узнать — Узнал», проблемного обучения, проектного метода, кейс-стади, дебатов, метода «круглого стола» и технологии «Шесть шляп мышления». Также рассматриваются методические аспекты использования цифровых и интерактивных средств. Результаты показывают, что систематическое применение инновационных педагогических технологий с учетом возрастных особенностей учащихся способствует развитию аналитического, самостоятельного и аргументированного мышления.

Ключевые слова: критическое мышление, начальное образование, инновационные педагогические технологии, проблемное обучение, интерактивные методы, проектный метод, кейс-стади, дебаты, аналитическое мышление, рефлексия.

Abstract. This article analyzes innovative pedagogical technologies for developing critical thinking among primary school students and explores their application in the educational process. In modern education, it is important not only for students to acquire ready-made knowledge but also to analyze information, evaluate evidence, ask questions, compare different perspectives, draw conclusions, and justify their opinions. The study examines the pedagogical meaning of critical thinking, the psychological characteristics of primary school students, and innovative technologies that support its development. The potential of brainstorming, clustering, INSERT, KWL, problem-based learning, project-based learning, case studies, debates, round-table discussions, and the Six Thinking Hats technique is analyzed. The methodological aspects of using digital and interactive tools are also considered. The findings indicate that systematic application of innovative pedagogical technologies, adapted to students' developmental characteristics, contributes to the development of analytical, independent, and evidence-based thinking.

Keywords: critical thinking, primary education, innovative pedagogical technologies, problem-based learning, interactive methods, project-based learning, case study, debates, analytical thinking, reflection.

Kirish. Bugungi axborotlashgan jamiyatda insonning katta hajmdagi ma'lumotlar orasidan kerakli axborotni tanlashi, uning ishonchliligini baholashi va asoslangan xulosa chiqarishi muhim hayotiy ko‘nikmaga aylanmoqda. Shu sababli ta'lim jarayonida o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Tanqidiy fikrlash – bu ma'lumotni shunchaki qabul qilish emas, balki uni tahlil qilish, savol ostiga qo‘yish, dalillar bilan taqqoslash, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va asoslangan xulosa chiqarish jarayonidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mazkur ko‘nikmalar sodda va yoshga mos topshiriqlar orqali bosqichma-bosqich shakllantirilishi mumkin.

Boshlang‘ich ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning muhim jihati shundaki, o‘quvchidan murakkab ilmiy tahlil talab qilinmaydi. Aksincha, “Nima uchun?”, “Qanday qilib bilding?”, “Buni qanday isbotlash mumkin?”, “Boshqa fikr bo‘lishi mumkinmi?” kabi savollar orqali o‘quvchini o‘z fikrini asoslashga o‘rgatish mumkin. An'anaviy darslarda ko‘pincha o‘qituvchi axborotning asosiy manbai, o‘quvchi esa uni qabul qiluvchi subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarda esa o‘quvchi faol ishtirokchi sifatida qaraladi. U izlanadi, savol beradi, muhokama qiladi, dalillarni taqqoslaydi va mustaqil xulosaga keladi.

METODLAR

Tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish, modellashtirish, suhbat va amaliy topshiriqlarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish quyidagi asosiy ko‘rsatkichlar asosida ko‘rib chiqildi:

- savol bera olish;

- axborotni tahlil qilish;
- asosiy va ikkilamchi ma’lumotni farqlash;
- sabab va oqibatni aniqlash;
- dalil va fikrni farqlash;
- turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash;
- xulosa chiqarish;
- o‘z fikrini dalillar bilan asoslash;
- qarama-qarshi fikrlarni tinglash;
- o‘z qarashlarini qayta ko‘rib chiqish;
- refleksiya qilish.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida quyidagi texnologiyalar tahlil qilindi:

1. Muammoli ta’lim;
2. Interaktiv ta’lim;
3. Loyiha texnologiyasi;
4. Keys-stadi;
5. Debat va munozara;
6. “Aqliy hujum”;
7. “INSERT” texnologiyasi;
8. “BBB” texnologiyasi;
9. “Olti fikrlash shlyapasi”;
10. Raqamli va multimedia texnologiyalari.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda bitta metoddan foydalanishdan ko‘ra, turli innovatsion texnologiyalarni maqsadga muvofiq ravishda uyg‘unlashtirish samaraliroq ekanligini ko‘rsatdi. Muammoli ta’lim o‘quvchini tayyor javobni qabul qilishdan ko‘ra, muammoning sababini aniqlash va yechim izlashga yo‘naltiradi.

Masalan, tabiiy fan darsida:

“Nima uchun ayrim o‘simliklar quyosh nuri tushadigan joyda yaxshi o‘sadi?”

savoli beriladi.

O‘quvchilar dastlab o‘z taxminlarini bildiradilar, keyin dalillar asosida fikrlarini tekshiradilar.

Bu jarayonda:

savol → faraz → dalil → tahlil → xulosa

ketma-ketligi shakllanadi.

“Aqliy hujum” o‘quvchilarni muayyan masala yuzasidan ko‘proq g‘oya ilgari surishga undaydi. Bunda dastlab fikrlar tanqid qilinmaydi. Keyinchalik takliflar tahlil qilinadi.

O‘qish savodxonligi darslarida matnni tahlil qilish uchun INSERT texnologiyasidan foydalanish mumkin.

O‘quvchilar matnni o‘qish jarayonida ma’lumotlarni quyidagicha belgilaydilar:

- ✓ – buni bilaman;
- + – men uchun yangi;

- **–** – mening oldingi fikrimga zid;
- **?** – men uchun tushunarsiz yoki qo‘shimcha savol tug‘dirdi.

Bu texnologiya o‘quvchining o‘z bilimlarini yangi axborot bilan taqqoslashiga yordam beradi.

“Bilaman – Bilishni xohlayman – Bilib oldim” texnologiyasi o‘quvchilarning o‘z bilimlarini anglashiga va yangi bilimga bo‘lgan ehtiyojini aniqlashga yordam beradi. Mazkur texnologiya ayniqsa tabiiy fanlar va o‘qish savodxonligi darslarida samarali. Loyiha asosida ta’lim o‘quvchiga muayyan muammoni mustaqil o‘rganish va natija yaratish imkonini beradi.

Mazkur texnologiyada muammo turli fikrlash yo‘nalishlari orqali ko‘rib chiqiladi:

Shlyapa	**Fikrlash yo‘nalishi**
Oq	Faktlar va ma’lumotlar
Qizil	His-tuyg‘ular
Qora	Xavf va kamchiliklar
Sariq	Afzallik va imkoniyatlar
Yashil	Yangi g‘oyalar
Ko‘k	Umumlashtirish va boshqarish

Boshlang‘ich sinflarda ushbu texnologiya soddalashtirilgan shaklda qo‘llanishi mumkin.

Texnologiya	**Asosiy maqsad**	**Rivojlantiradigan ko‘nikma**
Muammoli ta’lim	Muammoni hal qilish	Tahliliy fikrlash
Aqliy hujum	G‘oyalar yaratish	Mustaqil fikrlash
INSERT	Matnni tahlil qilish	Axborotni baholash
BBB	Bilimni anglash	Refleksiya
Loyiha metodi	Mahsulot yaratish	Tadqiqotchilik
Keys-stadi	Vaziyatni hal qilish	Qaror qabul qilish
Debat	Fikrni himoya qilish	Argumentatsiya
Olti shlyapa	Muammoni turli tomondan ko‘rish	Moslashuvchan fikrlash
Raqamli texnologiyalar	Axborot bilan ishlash	Media va axborot savodxonligi

MUHOKAMA

Boshlang‘ich ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy sharti o‘quvchini faqat “to‘g‘ri javob”ni topishga emas, balki javobning nima uchun to‘g‘ri ekanligini tushuntirishga o‘rgatishdir.

Masalan, matematika darsida o‘quvchi misolni to‘g‘ri yechgan bo‘lsa, o‘qituvchi “Javob nechchi?” degan savol bilan cheklanmasdan, “Bu javobga qanday kelding?”, “Boshqa usul bilan ham yechish mumkinmi?” deb so‘rashi mumkin.

O‘qish savodxonligi darsida esa matndagi qahramonning xatti-harakatini baholash orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish mumkin:

- Qahramon to‘g‘ri ish qildimi?
- Uning o‘rnida sen nima qilgan bo‘larding?
- Qahramonning qarorini qanday dalil bilan asoslash mumkin?

- Voqea boshqacha yakunlanishi mumkinmidi?

Bunday savollar o‘quvchini matnni shunchaki qayta hikoya qilishdan yuqoriroq darajadagi fikrlashga olib chiqadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda o‘qituvchining savol berish mahorati alohida ahamiyatga ega. Yopiq savollar asosan eslab qolishni tekshirsa, ochiq savollar tahlil, baholash va xulosa chiqarishga undaydi.

Shuningdek, o‘quvchining fikrini hurmat qilish, turli qarashlarning mavjudligini tan olish va xatoni ta’lim jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qilish muhim. Psixologik xavfsiz muhit mavjud bo‘lmagan sharoitda o‘quvchi o‘z fikrini erkin ifodalashdan tortinishi mumkin.

Innovatsion texnologiyalarni qo‘llashda yana bir muhim jihat – metodning maqsadga muvofiqligi. Har qanday yangi metodni qo‘llashning o‘zi darsni innovatsion qilmaydi. Metod aniq pedagogik maqsadga xizmat qilishi, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos bo‘lishi kerak.

AMALIY TAVSIYALAR

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Darslarda muntazam ravishda ochiq savollardan foydalanish;
2. O‘quvchidan javob bilan birga uning sababini ham so‘rash;
3. “Nima uchun?”, “Qanday bilding?”, “Buni qanday isbotlaysan?” savollarini qo‘llash;
4. Muammoli vaziyatlarni real hayot bilan bog‘lash;
5. O‘quvchilarga turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash imkonini berish;
6. “Aqliy hujum”, “BBB”, “INSERT” kabi texnologiyalarni fan mazmuniga moslashtirish;
7. Kichik guruhlarda munozara va muhokamalar tashkil qilish;
8. O‘quvchilarga o‘zlari savol tuzish imkoniyatini berish;
9. Loyiha va tadqiqot topshiriqlaridan foydalanish;
10. Raqamli vositalardan ma’lumotni tahlil qilish va taqdim etish vositasi sifatida foydalanish;
11. Baholashda faqat yakuniy javobga emas, fikrlash jarayoniga ham e’tibor berish;
12. Har bir dars yoki mavzu yakunida qisqa refleksiya tashkil etish.

Mazkur texnologiyalarni alohida-alohida emas, balki darsning maqsadi va mazmunidan kelib chiqib o‘zaro uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq. Bunda o‘qituvchi bilimning yagona manbai sifatida emas, balki o‘quvchining mustaqil fikrlashi va izlanishini tashkil etuvchi pedagog-fasilitator sifatida faoliyat yuritadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali pedagogik ketma-ketligi sifatida:

“Qiziqtirish – savol – muammo – axborot izlash – tahlil – taqqoslash – dalillash – xulosa – refleksiya”

modelidan foydalanish mumkin.

Umuman olganda, innovatsion pedagogik texnologiyalarni boshlang‘ich ta’limga maqsadli va tizimli joriy etish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, axborot bilan ishlashi, muammolarni hal qilishi, o‘z fikrini asoslash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini

rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa kelajakda ta’lim oluvchining nafaqat akademik, balki hayotiy kompetensiyalarini shakllantirish uchun muhim pedagogik zamin yaratadi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biridir. Tanqidiy fikrlash o‘quvchining ma’lumotni tahlil qilishi, savol berishi, dalillarni baholashi, turli qarashlarni taqqoslashi, asoslangan xulosa chiqarishi va o‘z fikrini himoya qila olishini nazarda tutadi.

Tadqiqot natijalari muammoli ta’lim, “Aqliy hujum”, “INSERT”, “BBB”, loyiha texnologiyasi, keys-stadi, debat, “Olti fikrlash shlyapasi” va raqamli-interaktiv texnologiyalar boshlang‘ich ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun samarali imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Paul, R., Elder, L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. Pearson.
2. Fisher, A. Critical Thinking: An Introduction. Cambridge University Press.
3. Lipman, M. Thinking in Education. Cambridge University Press.
4. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
5. Chauhan, S. S., Padmavathy, R., Ergashboyevna, N. U., Mohameed, H., Arunkumar, E., Priyanka, T. P., ... & Shetty, C. (2025, November). Engineered Bacterial Bioleaching for Sustainable Metal Recovery and E-Waste Biodegradation. In 2025 International Conference on Intelligent Systems and Pioneering Innovations in Robotics and Electric Mobility (INSPIRE) (pp. 402-407). IEEE.
6. Habelalmateen, M. I., Mishra, N., Ergashboyevna, N. U., Kannan, A. S., Madhavi, V., Bhuvaneshwari, K. S., & Turdiev, I. M. (2025, November). Predictive Multi-Agent Coordination for Adaptive and Human-Aware Collaborative Assembly Robotics. In 2025 International Conference on Innovations and Emerging Technologies In AI & Communication Systems (IETACS) (pp. 1682-1688). IEEE.
7. Prathipa, R., James, L., Fallah, M. H., Saritha, G., & Ergashboyevna, N. U. (2025). Exploring the Effects of Electromagnetic Radiation on DNA at Microwave and Radio Frequencies. National Journal of Antennas and Propagation, 7(2), 293-301.
8. Nurullayeva, U. E. (2023). Hamkorlik pedagogikasi orqali tarbiya jarayoniga pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishning pedagogik asoslari. Science and Education, 4(5), 1250-1254.